

İKTİSADI ANLAMAK IV

Dışsal Şok İllüzyonundan Bölüşüm Döngüsüne

İktisat literatürünün ve popüler ekonomi yayıncılığının en çok sığındığı limanlardan biri, “şok” kelimesidir. Fiyatlar fırladığında, üretim düştüğünde ya da dengeler sarsıldığında hemen bir “petrol şoku”, “talep şoku” veya “politika şoku” etiketi yapıştırılır. Oysa iktisadi süreçlerin nedensellik bağlarını bir kenara bırakıp her tür tıkanıklığı gökten inen bir “doğal afet” gibi sunmak, iktisat bilimini anlamak değil; aksine onu statik fotoğraflara bölerek nedensellik zincirini koparmaktır. Gerçek dünyada iktisat; durağan bir denge tablosu değil, değişkenlerin birbirini kesintisiz kovaladığı, hiç durmayan dinamik bir intibak (uyum) sürecidir.

I. Mikro-Makro Yöntem Çelişkisi ve Gelirin İçselliği

Neoklasik iktisat öğretisi, mikro düzeyde tek bir malın piyasasını incelerken fiyat-miktar (P-Q) ekseninde ceteris paribus (diğer her şey sabitken) varsayımına sığınır. Bu mikro soyutlamadan gelir. (Y), grafik dışında “dışsal bir parametre” gibi sabit tutulur ve gelir arttığında talep eğrisinin sağa kaydığı varsayılır. Ancak, bu analizi mikro ölçekten makro boyuta taşıdığımızda ciddi bir metodolojik döngüsel mantık hatası ortaya çıkar.

Makroekonomik özdeşlik nettir: Gelir (Y), üretimin ve fiziki miktarın (Q) kendisidir. İktisadi anlamda gelir; piyasaya gökten yağmayan, aksine üretimin, yaratılan katma değer ve faktör ödemelerinin (ücret, kâr) toplamından ibaret olan tamamen içsel (endojen) bir değişkendir. Reel üretimi ve miktarı (Q) artırmadan toplumun reel gelirini (Y) artırmak imkânsızdır; miktar artışı olmadan gelirin nominal artışı ise yalnızca fiyat seviyesinin yükselmesidir. Dolayısıyla geliri dışsal bir şok gibi kabul edip talep eğrisini sağa kaydırmak, miktarın bizzat yarattığı geliri miktarın sebebiymiş gibi

gösterme hatasıdır. İktisatta hiçbir temel değişken sistemin dışında kalamaz; hepsi birbirini doğuran içsel elemanlardır.

II. “Talep Şoku” ve “Politika Şoku” Kavramlarının Metodolojik Sınırı

Eğer değişkenler içsel ise literatürdeki “talep şoku” veya “iktisat politikası şoku” kavramları metodolojik bir temelsizliğe düşer. Gökyüzünden piyasaya aniden inen bir müşteri kitlesi olmadığı sürece “dışsal talep şoku” olamaz. Piyasada talebin genişlemesi; ya geçmiş dönem birikimlerinin ya da genişlemeci para ve maliye politikalarının doğrudan bir sonucudur. İnsanların ve kurumların davranışları sistemin içsel elemanıdır.

Benzer şekilde iktisat politikaları da sistem dışından müdahale eden gelişmeler değildir. Merkez bankalarının faiz kararları veya bütçe düzenlemeleri, enflasyon ve büyüme verilerine verilen sistem içi tepkilerdir. Bir sürücünün direksiyonu kırmasını “dışsal bir kaza” olarak tanımlayamayacağımız gibi, politika yapıcının kararlarını da “şok” diye sunamayız. Bir olaya “şok” deyip geçmek, politika yapıcılar için yapısal sorunların ve yanlış tercihler sorumluluğunu savuşturma kolaycılığına dönüşür.

III. “Şok” Değil, “Arz İntibak Gecikmesi”

Piyasalarda fiyatların aniden fırlamasını “şok” olarak değil, “arz intibak gecikmesi” (adaptation lag) olarak okumak gerekir. Gerçek dünyada üretim süreçleri anlık değildir; fiziki kısıtlar, teknolojik süreçler, sözleşme yapıları ve kapasite sınırları nedeniyle arz talebe veya kesintilere anında yanıt veremez. Bir petrol kuyusunun açılması, çip fabrikasının kurulması veya rekolte artışı zamana tabidir.

Bu durumda yaşanan şey bir doğal afet değil, zamansal esneklik eksikliğidir. Piyasada miktar intibakı zaman aldığı için, dengeyi kurma yükü anlık olarak en esnek değişkene –yani fiyata– biner. Kısa dönemde arz esnekliği sıfıra yakın olduğu

için fiyat sıçrar; zaman geçtikçe ve yatırım/üretim intibakı sağlandıkça miktar esnekleşir. 0 fiyattaki ani sıçrama dışsal bir kaza değil, kısa dönem arz esneksizliğinin doğal bir yansımasıdır.

IV. Beklentiler, Spekülasyon ve Finansallaşmanın Bozucu Rolü

Arz intibakı zaten zamana yayılmışken, piyasa aktörlerinin “beklentileri” ve emtiaların “finansallaşması” süreci daha da karmaşıklaştırır. Fiyatların daha da artacağı korkusu veya beklentisi, ihtiyat amaçlı stokuluğu ve spekülatif talebi körükler. Bu durum, piyasadaki intibak sürecini yavaşlatır ve fiyat üzerindeki baskıyı katlar.

Özellikle petrol ve temel girdilerin fiziki bir mal olmanın ötesinde türev piyasalarda (futures) işlem gören finansal varlıklara dönüşmesi, fiyat oluşumunu reel arz-talep intibakından koparır. Finansal sermaye, arz intibakındaki en küçük bir gecikmeyi spekülatif bir kaldıraç olarak kullanır. Böylece fiyat sıçraması reel bir kıtlıktan ziyade, finansal piyasaların beklentileri ne çekerek yarattığı bir içsel köpüğe dönüşür.

V. Petrol şoku Dedikleri şey Bir Bölüşüm Mcadelesidir

“Petrol şoku” olarak pazarlanan olgu özü itibarıyla bir fiyat şoku değildir; çünkü fiyat içsel bir sonuçtur. Fiyatı fırlatan arkadaki jeopolitik gerilim dışsal bir tetikleyici gibi görünse de olayın ekonomide yarattığı asıl dinamik bir makroekonomik bölüşüm mücadelesidir.

Girdi maliyeti petrole dayalı olan imalat ve ulaştırma sektörlerinden, enerji üreticisi ve hammadde sahibi aktörlere devasa bir değer transferi gerçekleşir. Firmalar bu maliyeti nihai tketiciciye yansıtmaya çalışırken, çalışanlar eriyen satın alma güçlerini korumak için ücret artışı talep eder. Sürece “petrol şoku” deyip geçmek, üreticiler, tüketiciler, rantie ve çalışanlar arasındaki bu sert gelir transferini ve bölüşüm ilişkisini görünmez kılar.

VI. İktisat-Siyaset Döngüsü ve “Şok” Kavramının Tamamen Silinmesi

Analizi bir adım daha ileri taşıdığımızda, siyasi hamlelerin de gökten inmediğini görürüz. Savaşlar, ambargolar, gümrük duvarları veya jeopolitik gerilimler; sermaye birikim modellerinin, kaynak kontrolünün ve bölüşüm iştahının siyasal alandaki tezahürleridir. Siyasal alanı şekillendiren saik iktisadi olduğuna göre, süreç tek yönlü bir akış değil, tam bir kapalı geri besleme döngüsüdür. Döngü; sermaye birikim modeli→bölüşüm mücadelesi→siyasi-jeopolitik hamle→fiyat ve piyasa intibakı→yeniden bölüşüm ve yeni denge, şeklinde oluşur. Piyasadaki fiyat intibakı ve oluşan yeni bağlı fiyatlar bir son değildir. Bu süreç, toplumdaki servet ve gelir dağılımını yeniden biçimlendirerek bir sonraki siyasi hamlenin ve çatışmanın iktisadi zeminini hazırlar.

VII- Sonuç

İktisadi statik grafiklerden, anlık fotoğraflardan ve her pürüzü “şok” diye etiketleyen kolaycılıktan kurtarmak zorundayız. Siyaseti, beklentileri, finansal piyasaları ve üretimi kapsayan bu bütüncül döngüde dışsal tek bir değişken dahi kalmaz. İktisat; değişkenlerin içsel olduğu, zamansal intibak gecikmelerinin fiyatlama yükünü değiştirdiği ve her fiyat hareketinin arkasında amansız bir bölüşüm mücadelesinin yattığı kesintisiz bir akıştır. Her şeyi şoklarla tarif etmeye kalkarsak hiçbir şeyin nedenselliğini anlayamayız; çünkü her değişkenin içselleştiği ve birbirini doğurduğu bir sistemde “şok” kavramı metodolojik anlamını tamamen yitirir.